BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA MULOQOT KO‘NIKMALARINI ROLLI O‘YINLAR VOSITASIDA SHAKLLANTIRISH

Olimova Nilufar Qosimjon qizi

Farg‘ona Davlat Universiteti, boshlang‘ich ta’lim uslubiyoti kafedrasi o‘qituvchisi, p, f, b, f, d(PhD)

Odilova Dildoraxon Jasurbek qizi Farg‘ona Davlat Universiteti, Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 25.38-guruh talabasi

E-mail: nilufarolimova90@gmail.com,

E-mail: odildora992@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur tezisda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishning pedagogik ahamiyati hamda ushbu jarayonda rolli o‘yinlardan foydalanish imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, rolli o‘yinlarning o‘quvchilarda o‘z fikrini erkin ifodalash, suhbatdoshni tinglash, savol berish, jamoada ishlash, o‘zaro hamkorlik qilish va muomala madaniyatini rivojlantirishdagi o‘rni tahlil qilingan. Boshlang‘ich ta’lim jarayonida qo‘llash mumkin bo‘lgan rolli o‘yin namunalari hamda ularni samarali tashkil etish bo‘yicha metodik tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, muloqot ko‘nikmalari, rolli o‘yinlar, kommunikativ kompetensiya, nutq madaniyati, hamkorlik, interfaol metodlar, pedagogik texnologiyalar.

Bugungi kunda ta’lim tizimining asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilarga bilim berish bilan bir qatorda, ularning mustaqil fikrlashi, o‘z fikrini erkin ifodalashi, boshqalar bilan samarali muloqotga kirishishi va jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishdan iborat. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichi bolaning shaxs sifatida shakllanishi, nutqiy qobiliyatlarining rivojlanishi hamda atrofdagilar bilan munosabat o‘rnatishni o‘rganishida muhim ahamiyatga ega. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari maktabga kelgan dastlabki yillardan boshlab o‘qituvchi va tengdoshlari bilan muloqot qilish, o‘z fikrini tushuntirish, savollarga javob berish, suhbatda ishtirok etish va jamoaviy faoliyatda qatnashish tajribasini egallaydilar. Ushbu jarayonning samarali tashkil etilishi o‘quvchilarning nafaqat ta’limiy muvaffaqiyatlariga, balki ularning ijtimoiy va ma’naviy rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Muloqot insonlar o‘rtasidagi fikr, axborot va his-tuyg‘ular almashinuvi jarayoni

hisoblanadi. Ta’lim jarayonida muloqot o‘quvchining bilimlarni o‘zlashtirishi, o‘z nuqtayi nazarini shakllantirishi va boshqalarning fikrini tushunishida muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Muloqot ko‘nikmalariga ega bo‘lgan o‘quvchi o‘z fikrini izchil bayon qila oladi, suhbatdoshini diqqat bilan tinglaydi, savollar beradi, fikr almashadi va yuzaga kelgan muammolarni hamkorlikda hal etishga intiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida bunday ko‘nikmalarni shakllantirishda an’anaviy ta’lim metodlari bilan bir qatorda, interfaol metodlardan foydalanish ham muhimdir. Shunday metodlardan biri rolli o‘yinlardir. Rolli o‘yinlar o‘quvchilarga turli hayotiy vaziyatlarni tasavvur qilish, muayyan obrazga kirish va shu obraz asosida muloqotga kirishish imkonini beradi. Natijada o‘quvchilar olgan bilimlarini amaliy vaziyatlarda qo‘llashni o‘rganadilar.

Boshlang‘ich ta’lim davri bolaning nutqiy, aqliy, ijtimoiy va hissiy rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda o‘quvchilarning atrof muhitni anglashi, o‘z fikrlarini ifodalashi va boshqa insonlar bilan munosabat o‘rnatishi asta-sekin rivojlanib boradi. Shu sababli ta’lim jarayonida o‘quvchilarning muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishga alohida e’tibor qaratish lozim. Muloqot ko‘nikmalari bir nechta tarkibiy qismlardan tashkil topadi. Jumladan, o‘z fikrini og‘zaki va tushunarli ifodalash, suhbatdoshni tinglash, savol berish, berilgan savollarga javob qaytarish, suhbat davomida odob qoidalariga rioya qilish va o‘zaro hamkorlik qilish ushbu ko‘nikmalarning asosiy ko‘rinishlaridir. O‘quvchining muloqotga kirisha olishi uning dars jarayonidagi faolligiga ham ta’sir ko‘rsatadi. O‘z fikrini erkin ifodalay oladigan bola topshiriqlarni bajarishda faol qatnashadi, tushunmagan masalalarini so‘rashdan cho‘chimaydi va tengdoshlari bilan fikr almashadi. Aksincha, muloqot qilishda qiynaladigan o‘quvchi o‘z fikrini bildirishga tortinishi, jamoaviy ishlarda kamroq ishtirok etishi mumkin. Shuning uchun boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi sinfda o‘zaro hurmat, samimiylik va erkin fikr almashishga asoslangan muhit yaratishi zarur. Har bir o‘quvchiga o‘z fikrini bildirish imkoniyatini berish, uning javobini diqqat bilan tinglash va kichik yutuqlarini rag‘batlantirish muloqot ko‘nikmalarining rivojlanishiga yordam beradi. Muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish faqat ona tili yoki o‘qish savodxonligi darslari bilan cheklanib qolmasligi kerak. Matematika,

tabiiy fanlar, tarbiya va boshqa fanlarda ham juftlikda ishlash, savol-javob, munozara va rolli o‘yinlardan foydalanish orqali o‘quvchilarning kommunikativ faolligini oshirish mumkin.

Rolli o‘yinlarning mohiyati va pedagogik imkoniyatlari Rolli o‘yin o‘quvchilar muayyan vaziyat yoki obrazni ijro etish orqali bilim, ko‘nikma va malakalarni egallaydigan ta’lim usulidir. Bunday o‘yinlarda o‘quvchilar sotuvchi, xaridor, shifokor, bemor, o‘qituvchi, o‘quvchi, mehmon yoki mezbon kabi Rolli o‘yinlarni rollarni tashkil bajarishlari etish mumkin.. metodikasi

Rolli o‘yinlarning samaradorligi ularni to‘g‘ri tashkil etishga bog‘liq. O‘qituvchi o‘yin mazmunini dars maqsadiga mos ravishda tanlashi, o‘quvchilarning yoshini va individual xususiyatlarini hisobga olishi kerak. O‘qituvchi o‘yin orqali qaysi muloqot ko‘nikmasini rivojlantirishni aniqlaydi. Masalan, salomlashish, savol berish, o‘z fikrini tushuntirish, suhbatdoshni tinglash yoki jamoada qaror qabul qilish.. O‘yin mazmuni bolalarga tanish bo‘lgan kundalik hayotiy vaziyatlarga asoslanishi maqsadga muvofiq. Bu o‘quvchilarning o‘yinni tez tushunishiga va unda faol qatnashishiga yordam beradi. O‘qituvchi o‘quvchilarga rollarni tushuntiradi va ularning vazifalarini belgilaydi. Bunda har bir bolaga faol ishtirok etish imkoniyati yaratilishi kerak. Rollarni muntazam almashtirib borish ham muhimdir. O‘quvchilar belgilangan vaziyat asosida muloqotga kirishadilar. O‘qituvchi jarayonni kuzatadi, zarur hollarda yo‘naltiruvchi savollar bor va ularni mustaqil fikrlashiga imkon yaratadi. O‘yin yakunida o‘quvchilar bilan suhbat o‘tkaziladi. Ulardan o‘yin davomida nimalarni o‘rganganlari, qaysi vaziyat qiyin bo‘lgani va qanday muloqot usullari foydali bo‘lganini so‘rash mumkin. Ushbu bosqichlarning izchil amalga oshirilishi rolli o‘yinlarning ta’limiy ahamiyatini oshiradi. Eng muhimi, o‘qituvchi o‘yin davomida o‘quvchilarning xatolarini keskin tanqid qilmasligi, ularni qo‘llab-quvvatlashi va o‘z fikrlarini erkin ifodalashga undashi. Boshlang‘ich sinflarda qo‘llash zarur. mumkin bo‘lgan rolli o‘yinlar Muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun boshlang‘ich sinflarda turli mazmundagi rolli o‘yinlardan foydalanish mumkin. Masalan “Kutubxonada” o‘yini. O‘yin davomida bir o‘quvchi kutubxonachi, boshqasi esa kitobxon rolini bajaradi. Kitobxon o‘ziga kerakli kitobni so‘raydi, uning mazmuni haqida ma’lumot oladi va kitobdan foydalanish

qoidalarini bilib oladi. Ushbu o‘yin o‘quvchilarning savol berish, kerakli ma’lumotni aniqlashtirish va odobli muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, kitobxonlik madaniyatini shakllantirishga ham xizmat qiladi. “Mehmon kutish” o‘yini. Bu o‘yinda ayrim o‘quvchilar mezbon, boshqalari esa mehmon rolini bajaradilar. O‘quvchilar mehmonni kutib olish, salomlashish, hol-ahvol so‘rash, suhbatlashish va xayrlashish kabi vaziyatlarni ijro etadilar. O‘yin orqali bolalar milliy urf-odatlar, odob-axloq qoidalari va muomala madaniyatini amaliy ravishda o‘rganadilar.

Rolli o‘yinlar samaradorligini oshirish yo‘llari Rolli o‘yinlarning samaradorligini oshirish uchun bir qator pedagogik shartlarga rioya qilish zarur. Avvalo, o‘yinlar o‘quvchilarning yoshiga, bilim darajasiga va qiziqishlariga mos bo‘lishi kerak. Juda murakkab vaziyatlar bolalarning faolligini pasaytirishi mumkin. Shu sababli dastlab sodda, keyinchalik esa murakkabroq vaziyatlardan foydalanish maqsadga muvofiq. O‘yin jarayonida har bir o‘quvchining ishtirokini ta’minlash lozim. Faqat faol bolalargagina rol berish boshqa o‘quvchilarning rivojlanish imkoniyatlarini cheklaydi. Shuning uchun rollarni navbat bilan almashtirish va tortinchoq o‘quvchilarni ham asta-sekin jalb etish kerak. O‘qituvchi o‘quvchilarga muloqot madaniyatining asosiy qoidalarini tushuntirishi zarur. Suhbatdoshni bo‘lmaslik, navbat bilan gapirish, boshqalarning fikrini hurmat qilish, muloyim so‘zlardan foydalanish va kelishmovchiliklarda odobni saqlash shular jumlasidandir. O‘yin yakunida tahlil va mulohaza yuritishga vaqt ajratish lozim. O‘quvchilar o‘z faoliyatini baholash, muvaffaqiyatlarini aniqlash va keyingi safar nimalarni yaxshilash mumkinligini tushunish imkoniga ega bo‘ladilar. Rolli o‘yinlardan foydalanish muntazam va izchil tashkil etilishi kerak. Ularni faqat bayramlarda yoki alohida mashg‘ulotlarda emas, balki darsning maqsadiga mos ravishda kundalik ta’lim jarayoniga ham kiritish mumkin. O‘quvchilarning rivojlanishini kuzatishda o‘qituvchi quyidagi mezonlarga e’tibor qaratishi mumkin: o‘z fikrini tushunarli va izchil ifodalashi; suhbatdoshni diqqat bilan tinglashi; savollar berishi va javob qaytarishi; muloqotda odobli so‘z va iboralardan foydalanishi; guruh bilan hamkorlik qilishi; boshqa o‘quvchilarning fikrlariga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi. Ushbu mezonlar orqali o‘qituvchi

o‘quvchilarning muloqotdagi yutuqlarini kuzatib borishi va keyingi mashg‘ulotlarni ularning ehtiyojlariga moslashtirishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish ta’lim-tarbiya jarayonining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Muloqot ko‘nikmalari bolaning o‘z fikrini erkin ifodalashi, boshqalarni tinglashi, jamoada ishlashi va ijtimoiy munosabatlarga moslashishida muhim ahamiyat kasb etadi. Rolli o‘yinlar ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirishning samarali pedagogik vositalaridan biri hisoblanadi. Ular o‘quvchilarga hayotiy vaziyatlarni mashq qilish, turli rollarni bajarish, suhbatga kirishish va o‘zaro hamkorlik qilish imkonini beradi. Natijada bolalarda nutqiy faollik, o‘ziga ishonch, tinglash madaniyati va muomala odobi rivojlanishiga sharoit yaratiladi. Rolli o‘yinlardan foydalanishda o‘qituvchi o‘yin maqsadini aniq belgilashi, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishi, barcha bolalarning faol ishtirokini ta’minlashi va mashg‘ulot yakunida muhokama tashkil etishi zarur. Shuningdek, o‘yinlar o‘quvchilarning kundalik hayotiga yaqin, tushunarli va qiziqarli bo‘lishi lozim. Shunday qilib, boshlang‘ich ta’lim jarayonida rolli o‘yinlardan maqsadli, muntazam va tizimli foydalanish o‘quvchilarning muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishga, ularning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishga hamda ta’lim jarayonidagi faolligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 23 sentabr, O‘RQ-637-son.

2. Vygotskiy L. S. Pedagogik psixologiya. — Moskva: Pedagogika, 1991.

3. Elkonin D. B. Psixologiya igry (O‘yin psixologiyasi). — Moskva: Pedagogika, 1978.

4. O‘zbekiston Respublikasi boshlang‘ich ta’limga oid davlat ta’lim standartlari va o‘quv dasturlari.

5. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi va o‘qitish metodikasiga oid o‘quv-uslubiy adabiyotlar.